

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 42 | november 2024 | 1

Een Gouds zelfbeeld uit 1612

Jan Ariensz Duyff schilderde
'De martelaren van Gouda'

Het Israëlitische onderwijs
en zijn onderwijzers
in Gouda

Ooggetuigen van de
Goudse geschiedenis:
Gert Jan Jansen

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit**, dr. **Paul H.A.M. Abels**, dr. **Tom Hage**, mr. **Cor Revet**, dr. **Christiaan van der Spek**, drs. **Paul van Horsen** (hoofdredacteur)
tekstredacteur: drs. **Kenny Louwen** en
drs. **Jean-Philippe van der Zwaluw**
vaste medewerker: **Marcel van Dasselaar** (archeologie)
Met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**
fotobewerking: **Rinus Lasschuyt**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**
e-mail: **redactie-tidinge@diegoude.nl**

secretariaat van die Goude: **Postbus 307
2800 AH Gouda**
e-mail: **info@diegoude.nl**

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda
(www.2pk.nl)**

drukkerij: **Quadraat Grafimedia BV, Oud-Beijerland**

ISSN: **0168-0498**

De 'Richtlijnen voor auteurs' en het 'Redactiestatuut van de Tidinge' zijn terug te vinden op de website van Historische Vereniging Die Goude (www.diegoude.nl)
Lid worden van Historische Vereniging Die Goude: Het lidmaatschap kost 28 euro voor particulieren en bedrijven. U kunt zich opgeven via onze website www.diegoude.nl
Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen. Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

De martelaren van Gouda. Toegeschreven aan Jan Adriaensz Duyff. Zie voor de verdere beschrijving van het schilderij en de bijzondere ontdekking ervan het artikel en bijschriften van Paul H.A.M. Abels, 'Jan Ariensz Duyff schilderde de Martelaren van Gouda'. (<https://www.christies.com/lot/attributed-to-adriaen-van-nieulandt-antwerp-15857-1658-5666142/?intobjectid=5666142&lid=1> geraadpleegd op 20-1-2024).

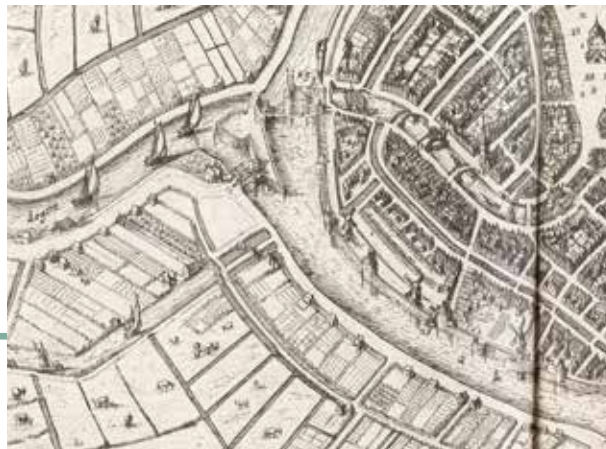
Van de redactie

Paul van Horsen

Het vroegste officiële zelfportret van Gouda vinden we in de *Beschrijving van de Nederlanden* door de Italiaan Lodovico Guicciardini. De tekst is van 1567 in het Italiaans, een Nederlandse vertaling verscheen in 1612 en een jaar later een in het Latijn. Omdat ze niet gelijk zijn aan elkaar besloot Koen Goudriaan op zoek te gaan naar de onderlinge verschillen. In zijn artikel 'Een Gouds zelfbeeld uit 1612' laat hij onder andere zien dat de tekst van deze Italiaan een bron is geweest voor latere stadsgeschiedschrijvers als Walvis en De Lange van Wijngaerden.

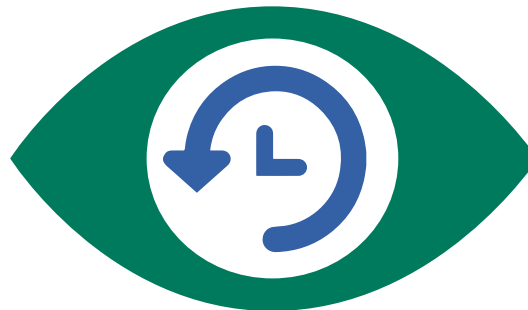
Jan Ariensz Duyff schilderde 'De martelaren van Gouda', een bijdrage van Paul H.A.M. Abels. De martelaren van Gorinchem zijn bekend, maar had Gouda ook martelaren, zult u zich afvragen. Museumdirecteur Jan Schouten ontdekte bijna veertig jaar geleden een schilderij van Jan Ariensz Duyff en dacht dat het de martelaren van Gorinchem voorstelde. Abels denkt dat Schouten zich vergist heeft en toont aan dat het hier om de Goudse martelaren gaat. Abels baseerde zich allereerst op een foto in de krant, tekstredacteur Kenny Louwen hielp hem met zijn bewijs door de vondst van het schilderij op internet.

Over het joodse onderwijs in Gouda is weinig bekend. Kees Bosma vult deze lacune op door op zoek te gaan naar de onderwijzers die op deze scholen in de negentiende eeuw in Gouda les gaven.

De entuinen (boomgaarden) aan de Turfsingel, detail uit de kaart van Hendrik Cornelisz Vosch, 1612 (KB, nationale bibliotheek)

We starten dit jaar met een nieuwe rubriek 'Ooggetuigen van de Goudse geschiedenis'. Nu Gert Jan Jansen ons als schrijver van 'Gouwe verhalen' verlaten heeft (zie *Tidinge* nr. 4, 2023), neemt Paul Abels het stokje over. Om de overgang niet als een 'schok' te laten verlopen kiest hij voor een interview in de stijl van een 'Gouwe verhaal' met ... Gert Jan Jansen.

De Goudse ontwerper Peterpaul Kloosterman ontwikkelde voor de rubriek Ooggetuigen van de Goudse geschiedenis een passend logo.

Een Gouds zelfbeeld uit 1612

Koen Goudriaan

4

Tidings 2024

De grootste kerk van *gheheel Nederlandt* is te vinden in Gouda. Zij is nog enkele voeten langer dan de Dom van Keulen. Midden op het marktplein staat het raadhuis, een geschenk van gravin Jacoba als dank voor het feit dat zij in Gouda kon resideren toen bijna alle andere Hollandse steden haar in de steek hadden gelaten. Voordat de Gouvenaars in 1272 van graaf Floris een handvest kregen voor hun stad op de tegenwoordige locatie, hadden ze iets verderop gewoond. Het Oude Kerkhof en de weg Oude Gouwe herinneren daar nog aan. Maar toen ze bedachten dat een plek dicht bij de IJssel gunstig zou zijn voor hun welvaart, wisselden zij van woonplaats.

Deze beweringen zijn niet noodzakelijkerwijs correct, maar ze zijn wel van belang omdat ze gedaan worden in een tekst die we mogen beschouwen als het vroegste officiële zelfportret van Gouda. Het gaat om een kort stuk, maar het behoort tot een groepje beschrijvingen die met elkaar samenhangen en die elkaar hebben beïnvloed. Ze zijn gepubliceerd in de Nederlandse en de Latijnse editie van de beroemde *Beschrijving van de Nederlanden* door de Italiaan Lodovico Guicciardini. Die verscheen voor het

Portret van Luigi (Lodovico) Guicciardini, door Francesco Allegrini, naar Giuseppe Zocchi, uit 1763 (Rijksmuseum Amsterdam)

eerst in het Italiaans in 1567, maar in 1612 kwam een Nederlandse vertaling uit en het jaar daarop een Latijnse. Terwijl in de oorspronkelijke editie maar een paar regels aan Gouda waren gewijd, bevatten de edities van 1612 en

Jan Ariensz Duyff schilderde 'De martelaren van Gouda'

Paul H.A.M. Abels

De Goudse schilderkunst kent weinig hoogtepunten. Er zijn naar het harde oordeel van verschillende kunsthistorici die hierover schreven – zoals de museumdirecteuren Jan Schouten en Nicolette Sluijter-Seijffert – weinig Goudse kunstenaars geweest die de middelmatigheid ontstegen. Hun negatieve oordeel is echter hoofdzakelijk gebaseerd op kunstzinnige aspecten als compositie, kleurgebruik, stijlkenmerken en penseelvoering. De historische achtergrond van de werken bleef vaak onbesproken of – erger nog – onbegrepen.

Zo gaf Jan Schouten in de Goudse 'stadsgeschiedenis' uit 1972 het bekende schilderij van Wouter Pietersz Crabeth – met de Goudse pastoor Petrus Purmerend in de hoofdrol als Bernardus van Clairvaux – de algemene titel 'Een stervende krijgsman ontvangt de Laatste H. Sacramenten'. Ook versmolt hij in hetzelfde verhaal twee schilderijen van de franciscaner pater Gregorius Simpernel, geschilderd door Jan Ariensz Duyff, tot één werk omdat hij zich niet verdiepte in de achtergronden van beide werken.¹

Portret van Gregorius Simpernel, bij leven en op zijn doodsbed, geschilderd door Jan Ariensz Duyff, ca. 1640 en 1649 (Museum Gouda)

Het Israëlitische onderwijs en zijn onderwijzers in Gouda

Kees Bosma

24

Tidings 2024

Over de joodse bevolking en hun synagoge in Gouda is al heel veel gepubliceerd. Wat onderbelicht is gebleven, is het joodse onderwijs. Dit artikel wil met behulp van publicaties in kranten en tijdschriften dit hiaat opvullen. Na een schets van godsdienstscholen van joden in het algemeen, volgt een beschrijving van het wel en wee van de joodse school in Gouda.

Joodse godsdienstscholen in Nederland

Begin achttiende eeuw was er een toename in de migratie van arme joden uit Midden- en Oost-Europa naar de Nederlanden op zoek naar een beter bestaan. Het waren over het algemeen arme handels- en ambachtslieden, die Jiddisch spraken, een mengelmoes van Duits en Hebreeuws. Zij stichtten hun eigen synagogen en scholen. Vanaf 1800 maakte de Bataafse Republiek een begin met nationale wetgeving, waarin gestreefd werd naar algemeen geldende normen en regels. Ook op onderwijsgebied kwamen wetten voor het lager onderwijs tot stand en werd een inspectie op dat onderwijs in het leven geroepen. Dit type onderwijs was bestemd voor de armen, het 'gewone' volk, was betaalbaar en paste bij het beroepsniveau van het onderwijzend personeel. Kinderen van rijke ouders gingen naar een kostschool of kregen huisonderwijs en de allerarmsten moesten werken. Het

De vroegere joodse synagoge aan de Turfmarkt, nu de kerk van de Vrije Evangelische Gemeente (foto Rinus Lasschuyt)

gewone volk moest door goede opvoeding en door goed onderwijs tot een zedelijkheid gebracht worden die rust in de samenleving waarborgde. In die tijd legde men een nauw verband tussen onkunde en zedeloosheid en via scholing wilde men kinderen 'verheffen' tot een hoger maatschappelijk en zedelijk peil.

Al in 1808 begon ontstonden initiatieven om joden beter te laten integreren in de samenleving. Uit onderzoek was gebleken dat het met de opvoeding tot zedelijke en maatschappelijke deugden onder de joodse jeugd maar

Paul H.A.M. Abels

Na 31 Gouweverhalen die de afgelopen acht jaar zijn verschenen in de *Tidinge van Die Goude* acht Gert Jan Jansen de tijd gekomen om het stokje over te dragen. Hij heeft hiermee net zo veel afleveringen gemaakt in eenzelfde periode als zijn voorganger, Peter van Eijkelenburg. De Gouvenaars die hij aan het woord liet namen hem mee naar – zoals dat heet – de tijd toen geluk nog heel gewoon was.

In werkelijkheid kenden de verhalen naast vreugdevolle momenten ook tijden van verdriet en tegenslag. Gert Jan tekende ze allemaal nauwgezet op, met bijzondere aandacht voor de Goudse elementen in de levensverhalen. Daarbij ging het vaak niet om grote gebeurtenissen in de stad, maar om alledaagse dingen zoals hoe een straat of gebouw eruitzag, hoe mensen met elkaar omgingen of waar ze hun boodschappen deden. Hij ging daarbij niet over één nacht ijs. Zo liet hij het niet bij een enkel gesprek, maar sprak hij doorgaans drie keer met de geïnterviewde. Ook controleerde hij sommige feiten nog eens extra in het Streekarchief, omdat het menselijk geheugen soms vertekende beelden opslaat. Ook vroeg en kreeg hij meestal toestemming om zeer persoonlijke foto's uit de familiealbums van de geïnterviewde bij het verhaal af te drukken. Door dit alles ontstond geleidelijk een bijzondere band met zijn gesprekspartners: 'Ik kwam binnen als een vreemde en ging uiteindelijk weg als een ver familielid', aldus de schrijver van de Gouweverhalen.

Gert Jan Jansen heeft gekozen voor een vorm, waarbij hij uitsluitend de geïnterviewde aan het woord liet. Zijn

Gert Jan Jansen

De stad Gouda kenmerkt zich door een sterk gebrek aan interesse in het omliggende platteland

Gert Jan Jansen en zijn opvolger in de *Tidinge*, Paul Abels (foto Christa Abels)

Auteurs

Koen Goudriaan is emeritus hoogleraar geschiedenis der middeleeuwen aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Hij schreef vele artikelen over de Goudse geschiedenis en was mederedacteur van de stadsgeschiedenis *Duizend Jaar Gouda*.

Paul H.A.M Abels is historicus en redactielid van de *Tidinge*.

Kees Bosma is gepensioneerd docent speciaal onderwijs en geïnteresseerd in de historie van opvoedings- en onderwijsvraagstukken, met name in de negentiende eeuw.

Agenda

LEZINGEN 2024

(voor verdere informatie zie www.diegoude.nl)

4 maart	Roxana Chandali Slavernijonderzoek Gouda
17 april	Paul Wennekes Tollen in Gouda <i>voorafgaand aan de algemene ledenvergadering van Die Goude</i>
13 mei	Maarten Jan Dongelmans Wilhelmina van Pruisen
5 juni	René van Stipriaan Willem de Zwijger <i>Deze lezing zal plaatsvinden in de Garensponnerij!</i>

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

Een Gouds zelfbeeld uit 1612 Koen Goudriaan	4
Jan Ariensz Duyff schilderde 'De martelaren van Gouda' Paul H.A.M. Abels	16
Het Israëlitische onderwijs en zijn onderwijzers in Gouda Kees Bosma	24
Ooggetuigen van de Goudse geschiedenis. Gert Jan Jansen: <i>De stad Gouda kenmerkt zich door een sterk gebrek aan interesse in het omliggende platteland</i> Paul H.A.M. Abels	36